

LAPSIPERHEIDEN EROPALVELUIDEN KEHITTÄMINEN SOSIAALI- JA TERVEYSPALVELUJÄRJESTELMÄSSÄ

Niina Nurmela: *VTM, sosiaalityön yliopisto-opettaja, Turun yliopisto*

Anniina Kaittila: *VTT, sosiaalityön yliopistonlehtori, Turun yliopisto*

nanurm@utu.fi; sairai@utu.fi

Janus vol. 27 (4) 2019, 422–429

JOHDANTO

Lapsista yhä useampi kokee vanhempiensa eron. Vuonna 2017 avioeroon päättyi 13 485 avioliittoa. Todellinen erojen määrä on kuitenkin huomattavasti suurempi, sillä avoliitossa tapahtuvia eroja ei rekisteröidä. (SVT 2018.) Ero on perheenjäsenille usein kriisi. Enemmistö selviää eron aiheuttamasta kriisistä kuitenkin hyvin omien tukiverkostojensa tai ulkopuolisen tuen avulla (esim. Kiiski 2011). Osa eroista ajautuu konfliktitilanteeseen, jossa lapsen asioista sopiminen vaikeutuu. Pitkittyessään erokonfliktilla on lapsen ja hänen perheensä elämään negatiivinen vaikutus. Tutkimukset osoittavat pitkittyneiden huoltajuusriitojen olevan psyykkisesti hyvin kuormittavia lapsille (Karttunen 2010; Amato ym. 2011) ja vanhemmille (Symoens ym. 2014; Sbarra 2015) sekä taloudellisesti kalliita (Hämäläinen 2011).

Erot kuormittavat myös sosiaali- ja terveydenhuoltojärjestelmää. Erojen vaikutukset näkyvät esimerkiksi terveydenhuollossa eron kokeneiden lasten ja vanhempien psyykkisenä pahoinvointina ja avun tarpeena. Sosiaalipalveluissa erojen vaikutukset tulevat esiin esimerkiksi perheneuvonnan, lastenvalvonnan ja lastensuojelun tuen tarpeena. Päivähoidossa ja koulussa lasten psyykinen oireilu vanhempien eroon liitty-

en saattaa näkyä lasten käyttäytymisen muutoksena ja lisätuen tarpeena.

Apua eroaville tarjotaan useissa lakisääteisissä sekä niitä täydentävissä järjestöjen, seurakuntien ja yksityisten toimijoiden tuottamissa palveluissa. Sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) kunnan vastuulle erotukseen liittyen on säädetty lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen vahvistaminen, ratkaisemiseen liittyvät tehtävät, perheasioiden sovittelu, sosiaalityö, sosiaaliohjaus, kasvatusta ja perheneuvontaa, perhetyö, kotipalvelu sekä vanhemman ja lapsen välisten tapaamisten valvonta. Myös avioliittolaissa (234/1929) on säädetty perheasioiden sovittelusta, jonka järjestämisestä huolehtii kunnan sosiaalitoimi. Lisäksi laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (1983/361) säädetään huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovittelusta. Muiden toimijoiden tuottamina palveluina esimerkiksi seurakunnat tarjoavat keskusteluapua perheasiain neuvottelukesköksissä, järjestöt vastaanotto-, sähköisiä ja kurssimuotoisia palveluita ja yksityiset toimijat terapiapalveluita.

Eronneiden ja eroa harkitsevien perheiden palveluissa on nostettu viime vuosina esiin useita haasteita liittyen palveluiden saatavuuteen, oikea-aikaisuuteen sekä sisältöön. Jonotusajat ovat pitkiä, erilaiset tukimuodot ovat irral-

laan toisistaan ja perheet joutuvat toisinaan hakemaan apua useista paikoista ja useita kertoja. Palvelujen saatavuus vaihtelee kunnittain ja palvelun toteuttamista ohjaavien viitekehysten ja ammatillisten osaamisvaatimusten määrittely on puutteellista (ks. esim. Alppi-vuori 2017).

Kannanottoja eropalvelujen kehittämiseksi on viime vuosina tehty useilta tahoilta. Lapsiasiainvaltuutettu, Lastensuojelun Keskusliitto ja Väestöliitto tekivät jo vuonna 2010 aloitteen (Lapsen paras etusijalle eropalveluissa, 2010), jossa todettiin tarve kansallisille linjauksille eropalvelujen kehittämisessä. Tavoitteena oli vaikuttaa eron hoitamiseen lapsen edun mukaisella tavalla sekä varhaisen tukemisen, sovittelevan työotteen ja eri tahojen välisen vuoropuhelun painottamiseen eropalveluissa. Myös YK:n Lapsen oikeuksien komitea on antanut Suomelle suosituksen lisätä perheneuvontapalveluja eroa suunnitteleville vanhemmille ja varmistaa huoltajuusriidoissa lapsen edun toteuttaminen. Eropalvelujen kehittäminen nostettiin yhdeksi Lapsi- ja perhepalvelujen muutosohjelman (LAPE) keskeisistä kehittämiskohteista.

Eron eri vaiheissa ilmenee avun tarvetta niin vanhemmilla kuin lapsillakin. Tässä puheenvuorossa esittelemme, millaisia avun ja tuen tarpeita lapsilla ja vanhemmilla on eroon liittyen, millaisiin teemoihin eropalvelujen kehittämisessä on tarpeen keskittyä sekä millaisia koulutuksellisia tarpeita siihen liittyy.

EROKRIISI JA AVUNTARVE

Eron käynnistäjänä mainitaan yleisimmin kommunikaatiovaikeudet, suhteen hoitamattomuus ja puolisoista vieraantumisen (Kiiski 2011; Cohen & Finzi-Dottan 2012), rakastuminen toiseen, liiton ulkopuolinen suhde, puolison väkivaltaisuus, kriittiset elämäntapahtumat ja arjen hallitsemattomuus (Bodenmann ym. 2007). Naiset toimivat miehiä aloitteellisemmin hakiessaan avioeroa epätydyttävästä liitosta (Auvinen 2006, 61; Kiiski 2011; Birditt ym. 2017).

Tapahtuupa ero suunniteltuna tai äkillisesti, liittyy siihen aina myös stressin ja luopumisen kokemuksia. Luopuminen parisuhteen yhteisestä tulevaisuudesta sisältää aina jonkinasteisen surutyön. Amato (2000) näkee erotilanteen aiheuttaman stressin liittyvän kiinteästi myös vanhemmuuden tehtävien uudelleenjakoon ja vastuun lisääntymiseen erityisesti sillä vanhemmalla, jonka luokse lapset jäävät asumaan. Lisäksi emotionaalisen ja taloudellisen tuen menetys sekä konfliktitilanteen syntyminen ex-puolisoiden välille lisäävät eron aiheuttamaa stressiä. Eron käsitteilyyn vaikuttavat myös syy tai syyt, josta ero on aiheutunut. Toisinaan osapuolten käsitykset eron syistä voivat olla hyvin erilaiset.

Äkillinen psyykinen kriisi, joksi parisuhteen päättymisen ja ero luetaan, horjuttaa yksilön voimavaroja ja vaikuttaa sopeutumiskykyyn (Henriksson & Lönnqvist 2014). Castrén (2009) onkin kuvannut eroa ristipaineena, johon sisältyy kaksi vastakkaista odotusta liittyen yksilön eheytymiseen ja vastuulliseen vanhemmuuteen. Ero voi

seurata mukana pitkään, riippuen siitä, missä perheen elinkaaren vaiheessa se on tapahtunut. Eron negatiiviset vaikutukset näkyvät somaattisina sairauksina, masennuksena, stressinä, pelkona sekä itsetunnon laskuna (Bracke ym. 2010; Isometsä 2011, 23). Mikäli ero on tullut eteen yllättäen, laukaisee se ihmisesä kriisireaktion, joka on luonnollinen keino sopeutua kestävämpään ja äkilliseen kuormitukseen (Henriksson & Lönnqvist 2014). Erokriisin käsitteleminen on keskeistä toipumisessa. Kuitenkin erityisesti työstämättömän eron on nähty olevan yhteydessä hyvinvoinnin heikentymiseen.

Myös lapselle ero voi olla kriisi, sillä perhe toimii lapsen merkittävimpänä kehitys- ja ihmishuoltoympäristönä. Omien huolien sekä psyykkisen tai fyysisen voimien heikentymisen takia vanhemmalla voi olla vaikeuksia nähdä ja kohdata lapsen tarpeita (Amato 2000). Lapsen sopeutuminen eroon on pitkälti riippuvaista vanhempien kyvystä huomioida lapsen tarpeet oman kriisinsä keskellä (Di Stefano & Cyr 2014). Erokriisin keskellä voi myös olla haasteellista neuvotella lapsen huoltajuuteen, tapaamisiin tai elatukseen liittyvistä asioista lapsen etu huomioiden. Aina vanhemmat eivät välttämättä pysty sopimaan lapsen edun mukaisella tavalla, vaan tilanne ajautuu huoltoriidaksi. Lapsen elatukseen, tapaamisoikeuteen ja huoltoon liittyviä riita-asioita käsitellään oikeudessa noin 2000 tapausta vuosittain ja määrä on pysynyt kohtuullisen vakiona viime vuosina (esim. Hautanen 2017; OM 11/2018).

Huoltoriita, jossa vanhemmat eivät ole päässeet yksimielisyyteen lapsen huoltoon ja asumiseen liittyvistä kysymyk-

sistä, on pitkään jatkuessaan stressitilanne ja selkeä riskitekijä mielenterveyden häiriöille (esim. Henriksson & Lönnqvist 2014). Huoltoriita voi näyttäytyä vanhempien psyykkisenä, fyysisenä, sosiaalisena ja taloudellisena kuormituksena. Sen aikana toiseen vanhempaan voi kohdistua kontrollointia, manipulointia tai häirintää. Vanhempi voi kokea toisen vanhemman taholta uhkailua, painostamista, mitätöintiä, totuuden ja lasta koskevien asioiden tarkoituksellista salailua. Patologisissa eli pitkittyneissä huoltoriidoissa riita voi ilmetä myös toiseen vanhempaan kohdistuvana vainoamisena. Vainoaminen altistaa myös lapsen konfliktin negatiivisille vaikutuksille ja luo lapselle turvattomuutta (Nikupeteri ym. 2015). Huoltoriitoihin liittyy monesti lisäksi lapsen altistuminen lojaliteettiriidalle, mikä aiheuttaa lapselle suurta psyykkistä kuormitusta (esim. Karttunen 2010).

Huoltoriitojen yhteydessä on nostettu esiin myös lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta. Vieraannuttamisessa vanhempi pyrkii omalla toiminnallaan estämään toisen vanhemman mahdollisuuden pitää yhteyttä lapseen (Häkkinen-Nyholm 2010; Garber 2014) ja lapsen suhde toiseen vanhempaan voi katketa täysin. Vieraannuttaminen on lapselle psyykkisesti vahingollista ja voi johtaa lapsen käyttäytymisen ja tunne-elämän häiriöihin. (Luoma & Aronen 2016.) Vieraannuttamisen käsitettä (parental alienation syndrome) on myös laajasti kritisoitu (Dallam & Silberg 2016; O'Donohue ym. 2016), sillä se voi olla passiivista, aktiivista, tiedostettua tai tiedostamatonta toimintaa vanhemman taholta. Suomessa lapsenhuoltolain uudistamista pohtinut

työryhmä päätyi ehdottamaan uuteen lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoi-
keudesta lisättäväksi säännöksen, jossa
korostetaan, että vanhemman on kasva-
tustehtävässään vältettävä kaikkea, mikä
on omiaan aiheuttamaan haittaa lapsen
ja vanhemman väliselle suhteelle (LHL
361/1983, 2 §).

ASIAKASTARPEET JA ASIAKASLÄHTÖISYYS PALVELUJEN KEHITTÄMISEN LÄHTÖKOHTANA

Aiemmissä tutkimuksissa eropalve-
lujen kehittämisen tarpeina on tuotu
esiin matalan kynnyksen eroneuvonta
sekä palvelujen takaaminen nopeasti
ja tasa-arvoisesti asuinkunnasta riip-
pumatta (Karvinen-Niinikoski & Pelli
2010; Haavisto ym. 2014). Myös lapsen
näkökulma on tarpeen tuoda aiempaa
vahvemmin työskentelyn keskiöön.
Lapsen näkökulman esille nostavan
eroauttamisen on nähty lisäävän van-
hempien yhteistyötä sekä lapsen tarpei-
den huomioimista (Ballard ym. 2013;
Greenberg ym. 2012). Myös vanhem-
pien välistä yhteistyötä tukevat kurssit
ja koulutukset sekä koko perheelle tar-
jottavien auttamismallien kehittäminen
on nähty tärkeiksi eroauttamisen kehit-
tämisen kohteiksi (Hämäläinen 2012).
Oma tärkeä osa-alueensa on lapsille ja
nuorille tarjottavan tuen vahvistami-
nen siten, että eron kokeneille lapsille
tarjottaisiin matalan kynnyksen keskus-
teluapua esimerkiksi koulukuraatto-
rin tarjoamana palveluna (Kauppinen
2013).

Eropalvelujen kehittämisessä tulee
huomioida, että lapset, vanhemmat ja
perheet voivat tarvita tukea aina har-
kintavaiheesta tilanteisiin, joissa van-

hempien välillä on lapsen hyvinvointia
vakavasti vaarantava huolto- ja tapaa-
misriita. Palvelujen kehittämistä tu-
leekin tarkastella jatkumona siten, että
apua eron on saatavissa erilaisissa elä-
mäntilanteissa varhaisen vaiheen tuesta
vaativiin palveluihin. Tätä huomioita
tukee LAPE-muutosohjelman (Kohti
lapsi- ja perhelähtöisiä palveluita) puit-
teissa mallinnettu lapsiperhepalvelujen
järjestämisen rakenne, jossa palvelut on
jaettu perhekeskustasoon (varhaisen
tuen palvelut, kuten neuvola, kasvatus-
ja perheneuvola), erityistasoon (lasten-
suojaus, lastenpsykiatria) sekä vaativaan
tasoon (osaamis- ja tukikeskuksiin
koottavat palvelut).

LAPE-muutosohjelmassa eropalvelujen
kehittämisen erityisenä kohteena olivat
eron ensiapupisteet, jossa vanhemmilla
on mahdollisuus saada nopeasti oikeu-
dellista neuvontaa ja tukea erotilanteis-
sa, samoin vanhemmuussuunnitelma ja
sähköiset palvelut (24/7 periaatteella
toimivat palvelut, joiden kautta saa li-
sätietoa oman alueen palveluista). Li-
säksi kehitettiin Ensi- ja turvakotien
internetportaalia, johon on koottu tie-
toa eropalveluista (apuaeroon.fi) sekä
tehtiin muuta kehittämistyötä liittyen
esimerkiksi eropalvelujen työnsisältöi-
hin ja tavoitteisiin. Eropalvelut huomi-
oitiin erityisesti osana perhekeskusten
kehittämistä. Maakunnallinen perhe-
keskus kokoaa kaikki perheen palvelut
yhteen ja parantaa palvelujen tunnetta-
vuutta sekä asiakkaiden ohjaamista hei-
dän tilanteeseensa sopivan tuen piiriin
(Bildjuschkin 2018). Myös vaativan
tason osaamis- ja tukikeskuspalveluissa
yhtenä keskeisenä tehtävänä on kehit-
tää toimintamalleja ja tutkimusta vaati-
viin huolto- ja tapaamisriitoihin liitty-
en (Halila ym. 2019).

Olennaista palvelujen kehittämisessä onkin tutkimuksen kytkeminen työn vaikuttavuuden arviointiin sekä eron kokeneiden perheiden elämäntilanteiden ymmärtämiseen. Eron voi liittyä esimerkiksi väkivaltaa ja vieraannuttamista, joista tarvitaan lisätutkimusta ja tutkimusperustaista työkäytäntöjen kehittämistä.

OSAAMISEN KEHITTÄMISEN TARPEET

Eroauttamisen piirissä työntekijöiden taidoissa ja työskentelytavoissa voi olla suurta vaihtelua. Tämä voi johtua koulutuksen puutteesta sekä siitä, ettei esimerkiksi lastenvalvojan työhön ole määritelty tarkemmin koulutuksellisia ja osaamisvaatimuksia.¹ Sekä asiakkaan että työntekijän kannalta on tärkeä määritellä, mitkä ovat työn osaamisvaatimukset ja millainen tietopohja työtä ohjaa. Osaamisvaatimuksilla voidaan varmistaa työn laatua sekä asiakkaan oikeusturvaa. Työkäytäntöjen kehittämisen näkökulmasta on tarpeen kiinnittää huomioita myös siihen, miten moniammatillisuutta ja eri koulutusten tuottamaa erityisosaamista pystyttäisiin parhaalla mahdollisella tavalla tuomaan asiakkaan hyödyksi. Suurissa kaupungeissa, kuten Helsingissä ja Turussa, perheoikeudellisia palveluja on alettu koota perheoikeudellisiin yksiköihin. Näihin yksiköihin on koottu muun muassa eroneuvontaa, olosuhdeselvitysten tekoa sekä lapsen huoltoon, tapaamiseen ja elatukseen liittyvien sopimusten laatimista. Perheoikeudellisten yksiköiden voidaan olettaa yleistyvän, mikäli maakuntauudistus etenee. Tällöin myös moniammatillinen, eri alojen osaamista yhdistävä työ mahdollistuu aiempaa paremmin. Psykososiaalisen ja

juridisen eroneuvonnan ja kriisityön osaamisen yhdistäminen varmistaa, että asiakas saa tarvitsemaansa ammattitaitoista apua keskitetysti. Tärkeää on, että näihin palveluihin linkittyy myös muu kunnallinen sekä järjestöjen ja yksityisten toimijoiden tarjoama eroapu.

Eron liittyvää koulutusta tulee toteuttaa sekä osana sosiaali- ja terveystieteiden peruskoulutusta että täydennyskoulutuksena. Riittävä ammatillinen tietoisuus eron aiheuttamasta kriisistä ja muutoksesta sekä vanhemmille että lapselle auttaa havaitsemaan ja ottamaan puheeksi asioita (esim. Kelly 2008). Eron eri ulottuvuuksien ymmärtäminen vaatii ammattilaisilta sekä psykososiaalista että juridista osaamista. Parhaimmillaan eri osaamisalueet yhdistyvät moniammatillisissa työryhmissä. Moniammatillisuutta on tärkeää harjoitella jo opiskeluvaiheessa, jotta se sisäistyisi vaikuttavaksi työskentelyorientaatioksi (esim. Kekoni ym. 2019). Sosiaalityön valtakunnallinen yliopistoverkosto Sosnet on linjannut sosiaalityön koulutuksen tavoitteena olevan tuottaa laaja-alaista, tutkimukseen perustuvaa asiantuntijuutta. Sosiaalityöntekijän ydinosaamiseen kuuluu kyky toimia vaativissa ammatillisissa asiakastilanteissa sekä moniammatillisissa verkostoissa asiantuntijana. (Lähteinen ym. 2017.)

Eroauttaminen voi kärjistyneessä konfliktitilanteessa olla kokoneellekin ammattilaiselle kuormittavaa. Tämän vuoksi moniammatillisen tiimin tuki yhdistettynä reflektiiviseen² työotteeseen lisää myös ammattilaisen valmiuksia kohdata palveluita tarvitseva henkilö kokonaisvaltaisemmin. Toimivan moniammatillisen ryhmän avulla työn

vastuut ja työkuorma saadaan jakautumaan tasaisemmin, mikä lisää työntekijöiden pysyvyyttä ja asiakkaille annettavan palvelun laatua.

VIITTEET

- 1 Kelpoisuusvaatimuksena sosiaalihuoltolaissa (1301/2014) tarkoitettun lastenvalvojan 27 a § tehtävissä voi toimia sosiaalityöntekijä tai henkilö, jolla on muu tehtävään soveltuva ylempi korkeakoulututkinto. Mitä 1 momentissa on säädetty, koskee myös henkilöä, jonka tehtäviin kuuluu vastata lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 8 §:ssä tai lapsen elatuksesta annetun lain 8 §:ssä tarkoitettujen sopimusten valmistelusta.
- 2 Reflektiivisellä työotteella tarkoitetaan kykyä sanoittaa sisäistä kokemusta ja nostaa se yhteiseen tarkasteluun. Reflektiivinen työote edistää jaetun ymmärryksen muodostumista. Reflektiivinen työntekijä kykenee tarkastelemaan ja arvioimaan omaa toimintatapaansa suhteessa asiakkaisiin ja yhteistyötahoihin, mikä on tärkeää ammatillisen kehittymisen kannalta. (esim. Burr ym. 2016.)
- KIRJALLISUUS**
- Amato, Paul (2000) The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family* 62 (4), 1269–1287.
- Amato, Paul & Kane, Jennifer & James, Spencer (2011) Reconsidering the “Good Divorce”. *Family Relations* 60 (5), 511–524. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2011.00666.x>
- Auvinen, Maija (2006) Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Ballard, Robin H. & Holtzworth-Munroe, Amy & Applegate, Amy G. & D’Onofrio, Brian M. & Bates, John E. (2013) Randomized Controlled Trial of Child-Formed Mediation. *Psychology, Public Policy, and Law* 19 (3), 271–281. <https://doi.org/10.1037/a0033274>
- Birditt, Kira S. & Wan, Wylie H. & Orbuch, Terri L. & Antonucci, Tony C. (2017) The Development of Marital Tension: Implications for Divorce Among Married Couples. *Developmental Psychology* 53 (10), 1995–2006. <https://doi.org/10.1037/dev0000379>
- Bodenmann, Guy & Charvoz, Linda & Bradbury, Thomas N. & Bertoni, Anna & Lafrate, Raffaella & Giuliani, Christina. & Banse, Rainer & Behling, Jenny (2007) The role of stress in divorce: A three-nation retrospective study. *Journal of Social and Personal Relationship* 24 (5), 707–728. <https://doi.org/10.1177/0265407507081456>
- Bracke, Piet & Colman, Elien & Symoens, Sara & Van Praag, Lore (2010) Divorce, divorce rates, and professional care seeking for mental health problems in Europe: a cross-sectional population-based study. *Public Health* 10 (1), 224–235. <https://doi.org/10.1186/1471-2458-10-224>
- Burr, Viv & Blyth, Eric & Sutcliffe, Jamie & King, Nigel (2016) Encouraging Self-Reflection in Social Work Students: Using Personal Construct Methods. *British Journal of Social Work* 46 (7), 1997–2015. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw014>
- Castrén, Anna-Maija (2009) Onko perhetä eron jälkeen? Eroperhe, etäperhe, uusperhe. Helsinki: Gaudeamus.
- Cohen, Orna & Finzi-Dottan, Ricky (2012) Reasons for Divorce and Mental Health Following the Breakup. *Journal of Divorce & Remarriage* 53 (8), 581–601. <https://doi.org/10.1080/10502556.2012.719413>
- Dallam, Stephanie & Silberg, Joyanna (2016) Recommended treatments for “parental alienation syndrome” (PAS) may cause children foreseeable and lasting psychological harm. *Journal of Child Custody* 13 (2–3), 134–143. <https://doi.org/10.1080/15379418.2016.1219974>
- Di Stefano, Gessica & Cyr, Francine (2014) Child Adjustment Following Parental Separation: The Role of Maternal Well-Being, Parental Quality, and Household Income. *Journal of Child Custody* 11 (1),

- 5–24. <https://doi.org/10.1080/15379418.2014.892802>
- Garber, Benjamin (2014) The Cameleon Child: Children as Actors in the High Conflict Divorce Drama. *Journal of Child Custody* 11 (1), 25–40. <https://doi.org/10.1080/15379418.2014.892805>
- Greenberg, Lyn R. & Doi Fick, Lynda & Schnider, Robert (2012) Keeping the Developmental Frame: Child-Centered Conjoint Therapy. *Journal of Child Custody* 9 (1–2), 39–68. <https://doi.org/10.1080/15379418.2012.652568>
- Haavisto, Vaula & Bergman-Pyykkönen, Marina & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2014) Perheasioiden sovittelun uudet tuulet – havaintoja, mallinnuksia ja arvioita FASPER-hankkeen pohjalta. Helsinki: Suomen sovittelufoorumi ry.
- Halila, Ritva & Kaukonen, Päivi & Malja, Marjo & Savola, Suvi (toim.) (2019). Lasten, nuorten ja perheiden osaamis- ja tukikeskukset. LAPE-muutosohjelmassa tehdyn valmistelutyön loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2019:30. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://doi.org/10.23990/sa.73002>
- Halme, Nina & Vuorisalmi, Merja & Perälä, Marja-Leena (2014) Tuki, osallisuus ja yhteistoiminta lasten ja perheiden palveluissa. Työntekijöiden näkökulma. Raportti 4/2014. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos.
- Hautanen, Teija (2017) Vain vanhempien parisuhdeasia? Väkivallan arviointi huoltoriidoissa. Teoksessa Johanna Niemi & Heini Kainulainen & Päivi Honkatukia (toim.) Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Tampere: Vastapaino, 121–137.
- Henriksson, Markus & Lönnqvist, Jouko (2014) Psykkiset kriisit, sopeutumishäiriöt ja stressireaktiot. Teoksessa Jouko Lönnqvist & Markus Henriksson & Mauri Marttunen & Timo Partonen (toim.) Psykiatria, 11. uudistettu painos. Helsinki: Duodecim, 350–377.
- Häkkänen-Nyholm, Helinä (2010) Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta erotilanteessa. *Duodecim* 126, 499–505.
- Hämäläinen Juha (2012) Huoltoriidan kallis hinta – eroauttamisen rakenteet ja kustannukset. Teoksessa Sinikka Aapola-Kari & Anniina Nivala & Teea Tonttila (toim.) Nuoren tukeminen vanhempien erotessa – tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto, Helsinki, 14–26.
- Isometsä, Erkki (2011) Masennustilan puhkeaminen ja tunnistaminen. Teoksessa Tarja Heiskanen & Matti Huttunen & Jyrki Tuulari (toim.) Masennus. Helsinki: Duodecim, 19–24.
- Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Pelli, Marja (2010). Perheasioiden sovittelu – riitelykulttuurista vastuulliseen osallisuuteen. Teoksessa Esa Poikela (toim.) Sovittelu. Ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan. PS-kustannus, Jyväskylä, 91–108.
- Kekoni, Taru & Jaakola, Anne-Mari & Mönkkönen, Kaarina & Pehkonen, Aini & Profiam sosiaalipalvelut Oy:n henkilöstö (2019) Kohti monitoimijaista kehittämistä. Teoksessa Kaarina Mönkkönen & Taru Kekoni & Aini Pehkonen (toim.) Moniammatillinen yhteistyö. Vaikuttava vuorovaikutus sosiaali- ja terveysalalla. Helsinki: Gaudeamus, 74–112. <https://doi.org/10.23990/sa.70181>
- Kauppinen, Nina (2013) Eron jälkeinen selviytyminen ja onnistunut yhteistyö eroperheiden tarinoissa. Sosiaalityön erikoistutkimuskoulutuksen lisensiaatintutkimus. Turku: Turun yliopisto.
- Kelly, Joan B. (2008) Preparing for the Parenting Coordination Role: Training Needs for Mental Health and Legal Professionals. *Journal of Child Custody* 5 (1–2), 140–159. <https://doi.org/10.1080/15379410802070476>
- Kiiski, Jouko (2011) Suomalainen avioero 2000-luvun alussa. Miksi avioliitto puretaan, miten eron koetaan ja miten siitä selviydytään? Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Kohti lapsi- ja perhelähtöisiä palveluita (2019). Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://stm.fi/documents/1271139/1953486/LAPE-esite-verkko.pdf/68a59997-cc83-406d-ac8a-3dd8fb5f3ba> Luettu 15.2.2019.

- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta 8.2.2019/190.
- Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 26.6.2015/817.
- Lapsen paras etusijalle eropalveluissa (2010). Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:4. Jyväskylä: Lapsiasiainvaltuuteun toimisto.
- Luoma, Ilona & Aronen, Eeva (2016) Huoltajuuskiistat ja vanhemmuuden arviointi. Teoksessa Kirsti Kumpulainen & Eeva Aronen & Hanna Ebeling & Eila Laukkanen & Mauri Marttunen & Kaija Puura & Andre Sourander (toim.) Lastenpsykiatria ja nuorisopsykiatria, 1.painos. Helsinki: Duodecim, 737–740.
- Lähteinen, Sanna & Raitakari, Suvi & Hänninen, Kaija & Kaittila, Anniina & Kekoni, Taru & Krok, Suvi & Skaffari, Pia (2017) Sosiaalityön koulutuksen tuottama osaaminen. Sosnet julkaisuja 7. Rovaniemi: Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet.
- Nikupeteri, Anna & Tervonen, Harriet & Laitinen, Merja (2015) Eroded, Lost or Reconstructed? Security in Finnish Children's Experience of Post-Separation Stalking. *Child Abuse* 24 (4), 285–296. <https://doi.org/10.1002/car.2411>
- O'Donohue, William & Benuto, Lorraine T. & Bennett, Natalie (2016) Examining the validity of parental alienation syndrome. *Journal of Child Custody* 13 (2-3), 113–125. <https://doi.org/10.1080/15379418.2016.1217758>
- OM, Oikeusministeriö (47/2017) Lapsenhuoltolain uudistaminen. Työryhmän mietintö. Helsinki: Oikeusministeriö. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/80751/OMML_47_2017_Lapsenhuolto.pdf Luettu 20.8.2018.
- OM, Oikeusministeriö (11/2018) Tuomioistuinten työtilastoja vuodelta 2017. Helsinki: Oikeusministeriö. Saatavilla <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160698>. Luettu 13.3.2019.
- Piispa, Minna & Taskinen, Jukka & Ewalds, Helena (2012). *Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003–2012*. Helsinki: Sisäasiainministeriö.
- Sbarra, D.A. & Hasselmo, K. & Bourassa K.J. (2015) Divorce and Health: Beyond Individual Differences. *Current Directions in Psychological Science* 24 (2), 109–113. <https://doi.org/10.1177/0963721414559125>
- Socialstyrelsen (2012) *Vårdnad, boende och umgänge. Handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.
- SVT, Suomen virallinen tilasto. Väestö 2017. Perheet 2016. Helsinki: Tilastokeskus. https://www.stat.fi/til/perh/2016/perh_2016_2017-05-26_tie_001_fi.html Luettu 5.3.2018.
- SVT, Suomen virallinen tilasto. Väestö 2018. Siviilisäädyn muutokset 2017. https://www.stat.fi/til/ssaaty/2017/ssaaty_2017_2018-05-08_fi.pdf Luettu 6.3.2019.
- Symoens, Sara & Van de Velde, Sarah & Colman, Elie & Bracke, Piet (2014) Divorce and the Multidimensionality of Men and Women's Mental Health: The Role of Social-Relational and Socio-Economic Conditions. *Applied Research Quality Life* 9 (2), 197–214. <https://doi.org/10.1007/s11482-013-9239-5>